

ANNA MAJDECKA-STRZEŻEK*

TERENY PARKOWE W UZDROWISKACH REJONU GÓR OPAWSKICH. WYBRANE PRZYKŁADY REWALORYZACJI I ROZWIĄZAŃ WSPÓŁCZESNYCH

PARK AREAS IN THE SPAS OF THE OPAWA MOUNTAINS. SOME EXAMPLES OF RESTORATION AND MODERN SOLUTIONS

Streszczenie

Parki w miejscowościach uzdrowiskowych są ważnym elementem wpływającym na rozwój uzdrowisk. Stanowią ich nieodłączny element. Intensywny rozwój uzdrowisk nastąpił w XIX w. Charakterystyczna dla uzdrowisk okazała się XIX-wieczna kompozycja parków. Mimo rozwoju sztuki ogrodowej to właśnie XIX-wieczny wygląd ogrodów stał się wyznacznikiem dla parków w uzdrowiskach. Uzupełnieniem ogrodowej kompozycji w najbliższym sąsiedztwie miast stawały się parki leśne o bardzo bogatym programie. Istniejące uzdrowiska powiększają tereny zieleni miejskiej, tworząc nowe obiekty parkowe odpowiadające współczesnym zapotrzebowaniom. W parkach historycznych prowadzone są prace rewaloryzacyjne. Wyniki tych działań bywają różne, zarówno dobre, jak i kontrowersyjne. Interesującym obszarem badawczym stały się okolice Gór Opawskich ze znajdującymi się po obu stronach polsko-czeskiej granicy uzdrowiskami, o niezwykle interesujących zasobach parkowych. Przedstawienie ich ukazuje różne podejście do problematyki ochrony i konserwacji spuścizny kulturowej, wyrażanej dziedzictwem ogrodowym.

Słowa kluczowe: ogród zdrojowy, park uzdrowiskowy, balneopark, rewaloryzacja

Abstract

The parks in the health spas are an important element influencing their development. These parks seem to be inseparable elements of the towns. The 19th century was the period when the most intense park development was observed. The 19th century park structure became a characteristic component of the health spas. Despite the development of garden art, the 19th century garden appearance became an indicator for the parks in health spas. Forest parks with their rich programs were the supplement of the garden structure nearby the towns.

Existing health spas enlarge the green areas of a town by creating new park objects meeting the requirements of a modern person. At the same time restoration works are performed in historical parks. The results of these efforts vary from very good to controversial. The region of the Opawa Mountains has attracted the attention of the researchers due to the fact that many health spas with their interesting park resources are situated there, both in Poland and behind the Czech border. The presentation of these parks shows different approaches to the issue of preservation and restoration of the legacy expressed by the garden heritage.

Keywords: health spa, health-spring spa park, health resort park, revalorization

* Dr inż. Anna Majdecka-Strzeżek, Pracownia Architektury Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Warszawa.

1. WSTĘP

W XIX w. kuracje lecznicze oparte na właściwościach wody stawały się coraz bardziej powszechne. Przyczyniały się do powstawania i rozwoju miejscowości uzdrowiskowych. Początkowo odwiedzającymi byli kuracjusze. Z biegiem czasu przyjeżdżało jednak coraz więcej osób traktujących miejscowości uzdrowiskowe turystycznie. Przyczyniało się do tego dobre zagospodarowanie miejscowości, dbałość o jakość usług turystycznych, ale także walory estetyczne, podkreślane tworzeniem terenów parkowych. Te zaś stanowiły nieodłączny składnik każdego uzdrowiska. Początkowo były elementem porządkującym i upiększającym otoczenie zdrojów, które przekształcano stopniowo w coraz to bardziej złożone układy uzdrowiskowe. Powierzchnia terenów parkowych powiększała się, następowało również stałe ich różnicowanie przez wprowadzanie dodatkowych funkcji.

2. SPECYFIKA PARKÓW W UZDROWISKACH

Na kształt przestrzenny ogrodów zdrojowych i parków uzdrowiskowych miały wpływ ogólnoeuropejskie prądy twórcze i kulturowe. Charakterystyczne dla końca XVIII i początku XIX w. zainteresowanie pięknem natury odzwierciedlało się w sposobie kształtowania parków. Elementy kompozycji przestrzennej występujące w ogrodach zdrojowych czy parkach uzdrowiskowych były typowe dla epoki, w jakiej powstawały. Spotkać je można było także w wielu innych założeniach ogrodowych tamtych epok. Warto odnotowania jest fakt, że parki w uzdrowiskach znane są najlepiej z formy, jaką uzyskały w XIX w. Związane jest to oczywiście z największym, najbardziej masowym rozwojem uzdrowisk w tamtym okresie.

Parki uzdrowiskowe pełniły różne funkcje, w tym reprezentacyjną, leczniczą oraz wypoczynkową. Funkcja reprezentacyjna związana była z podniesieniem prestiżu uzdrowiska. Funkcja lecznicza dotyczyła bezpośrednio kuracjuszy i związana była z terenem parku zdrojowego. Funkcja wypoczynkowa obejmowała natomiast najbardziej rozległy obszar, w praktyce stanowiący zagospodarowane turystycznie sąsiedztwo uzdrowiska. Najbardziej charakterystycznym składnikiem przestrzeni uzdrowiska był i jest ogród zdrojowy. Stanowił on centrum zdrojowe, w obrębie którego znajdowały się wszelkie zakłady przyrodolecnicze, źródła i promenady. Kompozycja parku, pełna atrakcyjnych kwiatowych rabat, wpływała pozytywnie na psychikę chorego. Piękno stawało się nie tylko kategorią estetyczną, lecz też ważnym elementem w dochodzeniu do zdrowia. Sposób spędzania czasu zalecany przez lekarzy wiązał się dla osób nieobciążonych chorobą z zażywaniem ruchu na „bliższych i dalszych spacerach”. Kuracja pitna przy źródłach również wymagała ruchu. Atrakcyjność spacerem zapewniał ogród zdrojowy, a w przypadku dalszych wycieczek park uzdrowiskowy. Był to najczęściej zagospodarowany las z wyznaczonymi drogami spacerowymi. Okoliczne pagórki, wzniesienia, skałki również stanowiły cel spacerów. Były naturalnym przedłużeniem parku uzdrowiskowego. Poszczególne, wzajemnie przenikające się elementy tworzą następującą zależność: ogród zdrojowy – park uzdrowiskowy – otaczający krajobraz¹. Różnicowanie funkcji konkretnych obszarów parkowych uzdrowiska przyczyniło się do charakterystycznego sposobu kształtowania poszczególnych jego parkowych części.

¹ A. Majdecka-Strzeżek, *Ochrona i rewitalizacja ogrodów zdrojowych w Polsce*, praca doktorska, SGGW, Warszawa 1995.

Ogród zdrojowy

Najbardziej charakterystycznym parkowym elementem uzdrowiska jest ogród zdrojowy. Zazwyczaj o niezbyt dużej powierzchni, ale wyjątkowo bogato wypełniony elementami programowymi. To właśnie tu znajdowały się elementy i budowle, służące celom leczniczym, mieszkalnym, rozrywkowym i wypoczynkowym. Intensywność i bogactwo wyposażenia wzrastały w miarę wydłużania się sezonu uzdrowskiego. Niezbędnym uzupełnieniem bogatego programu ogrodowego była różnorodność form roślinnych i detali ogrodowych. Przestrzeń ogrodu zdrojowego imponowała stopniem zainwestowania i innowacyjnością zastosowanych rozwiązań. Mimo że zespół elementów budujących budowlany i roślinny program był podobny w wielu uzdrowskach, stawał się niejednokrotnie elementem tożsamościowym danego założenia. Różnice wiązały się z detalem i sposobem rozwiązań przyjętych zarówno w detalach małej architektury, jak i rozwiązaniach poszczególnych kompozycji roślinnych. Wśród typowych elementów ogrodu zdrojowego znajdowały się takie budowle jak: muszle koncertowe, ogrody zimowe, altany (w tym muzyczne), kioski meteorologiczne, altany muzyczne, źródła i pijalnie wód; wśród zabudowań: łaźnie, domy zdrojowe, pijalnie i hale spacerowe, tętnie, Szwajcarki; wśród elementów ogrodowych: partery arabskie, rabaty i ozdoby kwiatowe, bulwary i promenady, ogrody tematyczne, fontanny i zbiorniki wodne.

Park uzdrowski

Park uzdrowski, stanowiący otulinę dla części zdrojowej, zawierał w sobie zabudowę mieszkalną, czasem uzdrowską, służącą kuracjom do terapii bądź rozrywki, ale przede wszystkim był obszarem parkowym. Rozległość parku uzdrowskiego wynikała z uwarunkowań przyrodniczych, bowiem obszar parku uzdrowskiego bazował na naturalnych zbiorowiskach leśnych, które – wzbogacone programem budowlanym i rzeźbiarskim – stanowiły znakomite uzupełnienie terenów spacerowych i wypoczynkowych miasta. Wytyczano drogi, budowano altany, punkty widokowe, czasem nawet wprowadzano akcenty religijne (kaplice) czy patriotyczne (pomniki, monumenty). W odleglejszych, peryferyjnych miejscach budowano także wieże widokowe, restauracje czy schroniska pozwalające na odpoczynek zmęczonych wędrowców. Park uzdrowski niepostrzeżenie przechodził w naturalny krajobraz. Usytuowane w różnych jego miejscach ławki umożliwiały spojrzenie zarówno na urodę kompozycji parkowej, jak i dalekie widoki aż po horyzont. Parki uzdrowskie wykorzystywane były przez mieszkańców, turystów oraz kuracjuszy, którym terapia pozwalała na taki wysiłek. Różnicowanie parków uzdrowskich wynika ze specyfiki warunków krajobrazowych determinujących ich wygląd. W odróżnieniu od ogrodu zdrojowego park uzdrowski zainwestowany jest skromniej, zwłaszcza w dekoracje i kompozycje kwiatowe. Ma charakter naturalistyczny i, co ważne, moment przemiany parku uzdrowskiego w naturalny las bywa często niezauważalny. To ważna różnica w stosunku do centralnej części zdrojowiska, którego sposób zagospodarowania pozwala łatwo wyodrębnić z otoczenia ogród zdrojowy. W trakcie rozwoju miejscowości uzdrowskich, zwłaszcza na przestrzeni XX w., a przede wszystkim w jego drugiej połowie, powstawały kolejne rodzaje parków. Te nowe obiekty kształtowano już jako typowe parki miejskie, nie zawsze nawiązujące stylistyką do wcześniej powstałych typowo uzdrowskich obiektów. Dzięki temu oferta wypoczynkowa w miejscowościach uzdrowskich powiększa się bez naruszenia specyfiki historycznych już parków zdrojowych.

Otoczający krajobraz

Miejscowości uzdrowiskowe kształtowane były tam, gdzie znajdowały się odpowiednie źródła i tworzywa lecznicze. W Polsce największa koncentracja uzdrowisk znajduje się na terenach górskich i podgórskich, często oddalonych od większych aglomeracji. Sąsiedztwo atrakcyjnych przyrodniczo terenów staje się dodatkowym atutem dla rozwoju turystycznego. Aby zachować wyjątkowe walory przyrodnicze, często tereny w sąsiedztwie uzdrowisk ze względu na swoje wyjątkowe wartości podlegają różnym formom ochrony przyrody. Działania te mają na celu zachowanie przed zniszczeniem lub uszkodzeniami zarówno poszczególnych elementów przyrodniczych, jak też obszarów o wybitnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych. Udostępnione dla ruchu turystycznego przez sieć szlaków spacerowych, poszerzają ofertę turystyczną miejscowości, a także są kontynuacją takich działań podejmowanych już we wcześniejszych czasach, wpisując się tym samym w uzdrowiskową tradycję.

3. UZDROWISKA WOKÓŁ GÓR OPAWSKICH

Góry Opawskie to niewysokie pasmo znajdujące się w obrębie Sudetów i stanowiące jednocześnie ich najdalej wysunięty na wschód obszar. Teren ten nazywano Górnośląskim Zakątkiem Górskim². Rejon ma bogate tradycje kulturowe oraz historyczne, co wpływa na jego atrakcyjność turystyczną. Występują tu obiekty i zespoły zabytkowe, które reprezentują prawie wszystkie style artystyczne, poczynając od średniowiecza po XX w. Wśród najciekawszych są twierdze, zamki, średniowieczne zespoły miejskie, liczne przykłady architektury sakralnej oraz miejsca pielgrzymkowe. Warto wspomnieć, że obszar ten rozpoznany był już dawno jako teren złotoonośny, a cenny kruszec był wydobywany przez długie lata. Wyjątkowe walory krajobrazowe i przyrodnicze, a także zasoby wód o szczególnych właściwościach przyczyniły się do powstania licznych uzdrowisk. Wśród nich są Głuchotazy, Karlova Studenka i Jeseník. To właśnie rejon Gór Opawskich był miejscem urodzenia i działania Vincentego Priessnitzta – wielkiego popularyzatora hydroterapii, za którego sprawą najpierw w Jeseníku, a później w innych miejscowościach rozwinęła się działalność uzdrowiskowa. Wyjątkowe walory środowiska przyrodniczego, a także przetrwałe obiekty kulturowego dziedzictwa stanowią współcześnie podstawę rozwoju turystyki regionu. Obecnie góry przedzielone są granicą państwową i rozciągają się na terenie północnych Czech i południowo-zachodniej Polski. We wspomnianych miejscowościach uzdrowiskowych tereny parkowe zostały poddane procesom rewolucyjacji. Inwestycje zostały zrealizowane w ramach projektu: Dziedzictwo Vincentego Priessnitzta na pograniczu polsko-czeskim. Projekt współfinansowany był ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Jeseník

Tereny parkowe w Jeseníku są rozbudowane i składają się na nie cztery obiekty parkowe, każdy z nich powstały w innym czasie. Są to: stary park, park rzeźb, balneo-

² Sudety Wschodnie: za: Marcin Husak IKR, *Góry Opawskie krajoznawczą perłą Opolszczyzny. Walory przyrodnicze ważnym elementem rozwoju transgranicznej turystyki polsko-czeskiej. Sejmik Przedkongresowy „Krajoznawstwo Śląska Opolskiego na szlakach europejskich”*, VI Kongres Krajoznawstwa Polskiego Olsztyn 2010, Opole 2010.

park i park uzdrowiskowy. Początki Jesenika jako miejscowości uzdrowiskowej sięgają początków XIX w. To tu urodził się Vincent Priessnitz (1799-1851), zwolennik i propagator balneoterapii. W 1826 r. do Jesenika przybyli pierwsi kuracjusze. Priessnitz wykorzystywał zimną wodę i okłady z wody jako środek leczniczy. Był zwolennikiem hartowania ciała przez polewanie zimną wodą. Kuracje odbywały się w specjalnie do tego wybudowanych domach kuracyjnych. Skuteczność terapii Priessnitsza była przyczyną rozbudowy zakładu zdrojowego i dalszego rozwoju uzdrowiska. Do 1851 r. poddało się leczeniu wodą ponad 36 000 pacjentów, a do połowy XIX w. uzdrowisko Jesenik stało się znanym na świecie ośrodkiem wodolecznictwa. Zgodnie z XIX-wieczną tradycją zdrojową uzupełnieniem terapii hydrologicznej były spacery po bliższej i dalszej okolicy. W południowej części uzdrowiska założono park zdrojowy. Ukształtowany w XIX w. ma charakter romantycznej kompozycji krajobrazowej. Teren parku znajduje się na wzniesieniu w południowej części uzdrowiska i jest połączony aleją z jego centrum. Szerokie parkowe drogi prowadzą naokoło wzgórza, a także wspinają się na jego szczyt. Wśród parkowych drzew ulokowane zostały liczne monumenty, altany i typowe urządzenia zdrojowe, takie jak pawilon muzyczny czy kiosk meteorologiczny. Dekoracja roślinna ograniczona jest przede wszystkim do kompozycji drzew i krzewów i niemal zupełnie pozbawiona kwiatów. Kompozycje kwiatowe, okazałe i atrakcyjne, ulokowane zostały w centrum uzdrowiska, tuż przy promenadzie łączącej wszystkie obiekty parkowe i uzdrowiskowe. Wielkim walorem parku jest lokalizacja na wzgórzu, co pozwala na percepcję otaczającego krajobrazu przez korony starych drzew. Z biegiem czasu wprowadzono do parku elementy wspominające twórcę sukcesu uzdrowiska – Vincenta Priessnitsza. W obrębie parku usytuowano kaplicę, kryjącą w swym wnętrzu miejsce jego wiecznego spoczynku. Stanowi ona akcent o podwójnym znaczeniu, z jednej strony to miejsce pamięci o wybitnej postaci, z drugiej zaś – zgodnie z romantyczną tradycją – podkreśla nieuchronność przemijania.

Park uzdrowiskowy powstał w Jeseniku pod koniec XIX w. z inicjatywy Towarzystwa Turystycznego. Stanowi go zagospodarowany obszar leśny, który w części znajdującej się najbliżej uzdrowiskowego centrum posiada liczne źródła w atrakcyjnej architektonicznej obudowie. Dalsza część parku ma charakter typowo leśny. Pod koniec XIX w. wybudowano drogę na szczyt Zlatý Chlum (1896), a w 1899 r. wieżę widokową³, a wkrótce potem schronisko turystyczne. Ta duża atrakcja turystyczna oddalona była od centrum uzdrowiska o nieco ponad 8 km. Wieża wzniesiona na wzgórzu dominowała nad okolicą i stanowiła atrakcyjny punkt do obserwacji gór i położonego niżej uzdrowiska. Teren parku uzdrowiskowego do dziś zachował swój dwójaki charakter: uporządkowany wokół źródeł i naturalistyczny, leśny w dalszej części.

Nowym obiektem parkowym powstałym w latach 80. XX w. jest tzw. Sposób na życie. Jest to współczesna realizacja, stanowiąca kreację rzeźbiarską w terenie na południowym stoku. Zbocze jest trawiaste, właściwie bez dróg, z możliwością przejścia zupełnie w dowolny sposób wśród jedenastu kamiennych skupisk – grup rzeźbiarskich. To grupy rzeźb, a właściwie kombinacji skalnych bloków, które ustawione zostały w zagłębieniach terenu. Stopień skomplikowania kompozycji kamiennych wzrasta wraz z wysokością wzgórza, by apogeum osiągnąć na szczycie. Kompozycja całości opiera się na harmonii i kontraście, na monumentalności surowych bloków skalnych z przedstawieniami ukazującymi słabość ludzkiego ciała, czytelną w rzeźbiarskich

³ W ramach Programu Operacyjnego Współpracy Transgranicznej Republika Czeska – Rzeczpospolita Polska na lata 2007-2013.

kompozycjach. Pełna mistycyzmu atmosfera miejsca ukazuje wielkość przyrody z jej wszystkimi elementami: słońcem, wiatrem, skałą, wodą, które wraz z człowiekiem jednoczą się w nieustającej transformacji. W zamyśle realizacja ta odnosi się do zrozumienia podstawowych wartości tak w życiu człowieka, jak i w relacjach z przyrodą. Szczególną wartością miejsca są powiązania z otaczającym krajobrazem. To z obszaru Cesta života⁴ najpiękniej widać zarówno uzdrowisko, jak i otaczający krajobraz.

Miejsce to ma także aspekt praktyczny i traktowane było przez projektanta jako wielkie solarium, gdyż usytuowane zostało na południowym zboczu wzgórza otaczającego uzdrowisko. Autorem tego „Sposobu na życie” jest brneński rzeźbiarz Jan Simek. Ten interesujący projekt, nawiązujący do sztuki Land Artu, powstał w latach 1980-1985.

II. 1. Jeseník, park Cesta života (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 1. Jeseník, Cesta života Park (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

Nowym obiektem parkowym o typowo uzdrowiskowej specyfice jest Balneopark, w którym znalazły się wybudowane na wolnym powietrzu urządzenia do hydroterapii. Balneopark jest pierwszym takim obiektem na świecie. Oddany został do użytku w sierpniu 2010 r. Znajduje się on w niedalekiej odległości od centrum uzdrowiska, w sąsiedztwie Cesta života i parku uzdrowiskowego. Stanowi go zespół specjalnych basenów i rynien z płynącą źródlaną wodą, w której zgodnie ze wskazówkami zawartymi na tablicach informacyjnych zażywać można cudownego działania krót-

⁴ Czeska nazwa tego obiektu parkowego.

kich leczniczych kąpiel. Są tu zbiorniki wodne przeznaczone do hydroterapii stóp, nóg, dłoni, a także ciała za pomocą przysznica czy biczów wodnych. Oprócz działania samej wody istotny jest także dotyk kamienia – akupresura – w rynnach przeznaczonych dla nóg. Balneopark, dzięki swojemu wyposażeniu w urządzenia wodne, ale także platformy słoneczne, ukazuje filozofię Priessnitzta leczenia wodą, stołcem i ruchem. Jest idealnym miejscem do spacerów, ćwiczeń oraz wypoczynku. Park jest dostępny nie tylko dla kuracjuszy, ale dla wszystkich przybyłych do uzdrowiska turystów.

II. 2. Jeseník, Balneopark (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 2. Jeseník, Balneopark (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

Uzdrowisko w Jeseníku, o długiej, sięgającej początków XIX w. tradycji, jest miejscem wyjątkowym, w którym nieustannie trwa rozbudowa terenów zieleni miejskiej. Zachowane zostały parki, powstałe w czasach Priessnitzta, utrzymano ich specyficzny charakter *fin de siècle*, a jednocześnie zadbano o rozwój nowych terenów parkowych, z podtrzymaniem specyfiki miejsca, ale zgodnie ze współczesnymi tendencjami projektowymi. Prace przy realizacji obiektów parkowych cechuje wysoka dbałość o detal, dobór materiałów, a przede wszystkim o relacje między nowymi obiektami parkowymi a ich najbliższym sąsiedztwem. Nowe parki wpisują się dobrze w istniejący krajobraz i strukturę miasta. Uzdrowisko Jeseník stanowi bardzo dobry przykład stałego, harmonijnego rozwoju publicznych terenów zieleni z poszanowaniem zabytkowej substancji.

II. 3. Jeseník, stary park zdrojowy (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 3. Jeseník, Old Spa Park (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

Karlova Studencka

Karlova Studenka to uzdrowisko o tradycji sięgającej XVIII w. Dziś do działalności leczniczej wykorzystuje nie tylko wodę, ale również najczystsze w całych Czechach powietrze. Miasto słynie ze swoich walorów przyrodniczych, z pięknej, historycznej – drewnianej i kamiennej – zabudowy uzdrowiskowej i atrakcyjnych terenów parkowych. Warty uwagi jest znajdujący się w samym centrum park zdrojowy, otaczający główne budowle uzdrowiskowe z budynkami pensjonatów, domów zdrojowych i pięknego pawilonu pijalni wód mineralnych. Park został w ostatnich latach poddany działaniom modernizacyjnym. Jest to historycznie ukształtowana przestrzeń, stanowiąca rdzeń uzdrowiska. Tradycja miejsca jest długa, lecz obecna forma jest na wskroś współczesna. W centrum miejscowości, w otoczeniu zieleni, znajdują się kiosk meteo i piękny, kameralny pawilon pijalni wód mineralnych. Warty podkreślenia jest wielka dbałość o wysoką jakość wykończenia, detali i dobór szlachetnych materiałów tworzących wyposażenie parkowe. Nowoczesne ujęcie przedstawia natomiast sam park, składający się z trzech głównych elementów: promenady, właściwego parku zdrojowego i ogrodu geologicznego. Promenada w postaci starej alei łączy dwa przeciwległe końce uzdrowiska. Park zdrojowy stanowi zespół kameralnych wnętrz, których krawędzie wyznaczają naturalistyczne zbiorowiska drzew i krzewów, umiejętnie podkreślanych interesującym zestawem roślin kwiatowych i bylin oraz naturalistycznych cieków i zbiorników wodnych. Projekt parku nie nawiązuje do stylistyki XIX-wiecznej. Dominującym elementem są tu kompozycje skalne, co nawiązuje do otaczających miejscowość gór. Pojawiają się one często w różnej skali, jednak właściwy dobór gatunków i umiejętność komponowania roślin czyni z niego udany przykład naturalistycznej kompozycji, dobrze współgrającej z przestrzenią historycznego

II. 4. Karlova Studenka, park zdrojowy (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 4. Karlova studenka, Spa Park (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

II. 5. Karlova studenka, park geologiczny (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 5. Karlova Studenka, Geological Park (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

uzdrowiska. Park geologiczny pełni przede wszystkim rolę dydaktyczną. Kompozycje skal ukazujących bogactwo i złożoność zachodzących w przeszłości na tych terenach procesów geologicznych są udanie wplecione w układ kameralnych wnętrz, wyodrębnianych przez kulisujące grupy krzewów. Tradycja kształtowania parków dydaktycznych w uzdrowiskach jest tu kontynuowana właśnie przez obecność parku geologicznego. Historyczna zabudowa uzdrowiska i układ urbanistyczny zostały w udany sposób powiązane z nowymi sposobami rozwiązań ogrodowych. Odpowiedni dobór materiału roślinnego, jak też budowlanego, dbałość o oryginalność zastosowanych detali pozwala zachować szczególny klimat miejsca, bez natrętnego przekonania o powielaniu poznanych już gdzie indziej rozwiązań.

Głuchołazy

Kolejną miejscowością uzdrowiskową, która została objęta projektem „Dziedzictwo Wincentego Priessnitza na pograniczu polsko-czeskim”, są znajdujące się po polskiej stronie Głuchołazy. Miejscowość ta, w przeszłości będąca uzdrowiskiem, dziś nie posiada już takiego statusu. Jednak działalność lecznicza, oparta na wodolecznictwie i klimacie, ma tu długą, sięgającą XIX w. tradycję. Uzdrowisko rozwijało się dynamicznie, będąc ważnym ośrodkiem leczniczym i turystycznym. Odwiedzane było przez rzeszę turystów i kuracjuszy. Szczególnym walorem Głuchołaz jest zachowany średniowieczny układ miasta, a także powiązanie przez promenadę, dziś główną ulicę miasta, z późniejszym ośrodkiem zdrojowym. Tereny parkowe Głuchołaz reprezentują typowy układ i składają się z dwóch części: parku zdrojowego i parku uzdrowiskowego. Park zdrojowy stanowi centrum leczniczej części miasta. Zajmował (obecnie obszar parku został znacząco ograniczony) rozległy teren w dolinie potoku stanowiącego dopływ Białej Głuchołaskiej. Wykorzystując warunki przyrodnicze, ukształtowano w parku trzy stawy, wokół których koncentrowały się najważniejsze elementy programu parkowego, a także najważniejsze domy kuracyjne i najpiękniejsze pensjonaty. Tu znajdowały się najpiękniejsze kompozycje roślinne, liczne ławki i pawilony oraz gęsta sieć dróg parkowych. Uzupełnieniem parku zdrojowego był park uzdrowiskowy, ukształtowany na zboczach Góry Parkowej w oparciu o naturalne zbiorowisko leśne. Wyposażenie parku uzdrowiskowego o charakterze leśnym było dużo skromniejsze i ograniczało się do układu drogowego wyprowadzającego do atrakcji turystyczno-przyrodniczych. Park uzdrowiskowy o większej skali i skromniejszym wyposażeniu stanowił dobre uzupełnienie części zdrojowej. Obie części powiązano z otaczającym krajobrazem przez system tras spacerowych zwanych tu powszechnie promenadami. Park zdrojowy w obecnych, mniejszych niż historyczne granicach został poddany rewaloryzacji, która uczyniła kompozycję przestrzenną. Wprowadzono tu podobnie jak w Jeseníku baseny do hydroterapii pod gołym niebem. Ilość urządzeń jest zdecydowanie mniejsza i w praktyce sprowadza się do jednej rynny spacerowej i baseników do kąpieli rąk. Mimo iż stylistyka wyposażenia jest analogiczna jak w uzdrowisku czeskim, to jednak kontekst przestrzenny i skala przyjętego rozwiązania jest w obiekcie polskim odbierana zdecydowanie gorzej. Ważnym elementem wpływającym na odbiór rewaloryzowanego parku są kompozycje roślinne, które ignorują kontekst przyrodniczy, zależności siedliskowe i historyczną specyfikę miejsca. Wprowadzają chaos przestrzenny, czyniąc wysiłek poniesiony przy rewaloryzacji więcej niż niezadawalającym. Park zdrojowy w Głuchołazach, zachowując historyczną kompozycję przestrzenną, uzyskał nową stylistykę, nienawiązującą do przeszłości obiektu. Wpływa na to nie tylko problem doboru gatunkowego roślin, ale również jakość wykonania i oryginalność

wzornictwa wprowadzonych detali wyposażenia, takich jak pawilony, ławki czy latarnie. Zastosowanie typowych elementów, spotykanych w każdej przestrzeni miejskiej, obniża wartość zabytkowego, wpisanego do rejestru, a zatem znajdującego się pod szczególną ochroną państwa, parku.

II. 6-7. Park Zdrojowy w Głuchołazach, kompozycje roślinne. Stan po rewaloryzacji, 2011 (foto A. Majdecka-Strzeżek)

III. 6-7. Spa Park in Głuchołazy. Plant compositions. Situation after restoration, 2011 (photo by A. Majdecka-Strzeżek)

Kontynuacją i rozwinięciem kompozycji parku zdrojowego w Głuchotłazach jest park uzdrowski na Górze Chrobrego/ Parkowej. W przeszłości był to teren intensywnie zagospodarowany, odwiedzany przez kuracjuszy i turystów. W skrajnej, znajdującej się najbliżej parku zdrojowego, części lasu wytyczono ścieżki, postawiono ławki i altany, wybudowano drogę krzyżową, a wzniesienia uzyskały oprawę w postaci wież widokowych, schroniska i kościółka/kaplicy pod wezwaniem św. Anny. Teren parku uzdrowskiego na Górze Parkowej traci swój parkowy charakter, stopniowo zamieniając się w bujny las. Zniszczone wieże widokowe, schronisko i drogi powodują, że zainteresowanie turystów ogranicza się do miejsc najlepiej dostępnych i związanych z kultem religijnym (stacje drogi krzyżowej i kościół/kaplica). Pozostałe dawne atrakcje bądź ślady po nich stały się elementem tras turystycznych. Do szczególnie cennych obiektów należą pozostałości po kopalniach złota.

Brak inwestycji podtrzymujących funkcjonowanie dawnego bogatego programu parku uzdrowskiego, a także niewłaściwy sposób utrzymania degraduje ten teren bezpowrotnie. Tym bardziej, że obszar Góry Parkowej objęty został ochroną przyrodniczą, która wyklucza możliwość parkowego traktowania *nomen omen* Góry Parkowej. Stwarza to niestety niewielkie szanse na powrót do dawnej świetności znakomicie przed laty prosperującego parku uzdrowskiego.

4. PODSUMOWANIE

Projekt „Dziedzictwo Wincentego Priessnitza na pograniczu polsko-czeskim” przyczynił się do przeprowadzenia działań rewaloryzacyjnych w obrębie terenów parkowych miast uzdrowskich znajdujących się w sąsiedztwie Gór Opawskich. Charakterystyczną tendencją, zauważalną we wszystkich przedstawianych uzdrowskich, jest stopniowe odchodzenie od dotychczasowej tradycji utrzymywania XIX-wiecznej postaci parków uzdrowskich. Godny podkreślenia jest rozwój i budowa nowych terenów parkowych według współczesnych tendencji, co jest niestety działaniem (budowa nowych parków) spotykanym jedynie po czeskiej stronie. W warunkach polskich trudne wydaje się utrzymanie w stanie należytym nawet dotychczas istniejących parków. Istotny wydaje się postulat, by rozwój miejskich terenów parkowych w uzdrowskich nie zniekształcał dotychczas istniejącej i uświęconej tradycją struktury i wzajemnych relacji poszczególnych części parkowych. Ta struktura stanowi najbardziej charakterystyczną i najważniejszą kulturowo część zespołów ogrodowo-architektonicznych. I do niej powinny nawiązywać działania związane z dalszym współczesnym rozwojem. Uzdrawisko w Jeseniku stanowi bardzo dobry przykład takich działań i może być wzorem dla innych tego rodzaju miejscowości.

LITERATURA

- BALIŃSKA G., *Uzdrowska dolnośląskie. Problemy rozwoju i ochrony wartości kulturalnych do II wojny światowej*, „Prace Nauk. Inst. Historii Architektury, Sztuki i Techniki Polít. Wrocław.” nr 25, Wrocław 1991.
- KACZMARSKA E., *Uzdrowsko i jego przestrzeń społeczna*, „Zeszyty Naukowe Politéchniki Krakowskiej” nr 47, Kraków 2002.
- MAJDECKA-STRZEŻEK A., *Ochrona i rewaloryzacja ogrodów zdrojowych w Polsce*, praca doktorska, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 1995.

- MAJDECKA-STRZEŹEK A., *The characteristics of the Spa Parks in Poland*, „Annals of Warsaw University of Life Sciences” No 29, 2008, 213-223.
- SZYMKOWICZ P., GROWKA K., *Turystyczne tradycje pogranicza nysko-jesenickiego*, Opole 2006.
- WĘCŁAWOWICZ-BILSKA E., *Zagospodarowanie przestrzenne uzdrowisk w Polsce i w Europie – analiza porównawcza, materiały konferencyjne XVIII Kongresu Uzdrawisk Polskich: Innowacyjne kierunki rozwoju turystyki uzdrowiskowej i lecznictwa uzdrowiskowego*, Muszy-
na 2009.